View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE
provided by Repository of Vinnytsia National Technical University

УДК 94 (477)

К. В. Литус

А. Б. Пономаренко

ТАКТИКА СПАЛЕНОЇ ЗЕМЛІ В РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІЙ ВІЙНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ЗЛОЧИН ПРОТИ ВЛАСНОГО НАРОДУ?

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена дослідженню оборонної стратегії керівництва СРСР в радянсько-німецькій війні. Розглядаються драматичні наслідки тактики спаленої землі, застосованої Й. Сталіним.

Ключові слова: тактика спаленої землі, радянсько-німецька війна, евакуація.

Abstract

The article is devoted to the study of the defense strategy of the soviet leadership in the Soviet-German war. Considered the dramatic consequences of the tactics of burned land, used by J. Stalin.

Keywords*:* tactics of burned land, Soviet-German war, evacuation.

Не один раз в світовій історії ведення війн використовувалася тактика спаленої землі. Суть її полягала в знищенні того, що могло бути використане ворогом на зайнятій ним території. Так, скіфи заманювали персів вглиб степу, після чого нищили запаси продовольства і отруювали криниці. Кельти у своїй боротьбі проти римських легіонів спалювали свої поля з врожаєм, змушуючи ворога страждати від голоду. Подібна тактика змусила армію Наполеона залишити Москву і відступити на захід. На перший погляд здається, що в боротьбі з ворогом прийнятні будь-які заходи, що ведуть до перемоги. Але не можемо обійти увагою того, як подібні дії позначаються на долі мирного населення, котре знаходилося в тилу у ворога.

В 1941 році українські землі опинилися в епіцентрі боротьби двох тоталітарних імперій за панування в світі. 22 червня Німеччина оголосила війну Радянському Союзу і нанесла превентивний удар по військовій потузі Червоної Армії. Радянське керівництво, очолюване Й. Сталіним, готувалося до великого «визвольного походу» і зовсім було не готове до війни на своїй території.

3 липня 1941 р. Й. Сталін в своєму зверненні по радіо закликав радянських громадян до всенародної боротьби з ворогом. Вождь відкритим текстом заявив, що тактика спаленої землі стає для Червоної Армії основною стратегією: «При вимушеному відступі частин Червоної Армії необхідно забирати весь рухомий залізничний склад, не залишати супротивнику жодного кілограма хліба, жодного літра пального. Колгоспники повинні перегнати всю худобу, хліб здавати на зберігання державним органам для вивезення в тил. Усе цінне майно…, що не може бути вивезене, повинно безумовно знищуватися» [1]. Такі заходи мали на меті значно ускладнити перебування німецьких окупантів на території СРСР і подальше їх просування вглиб країни. Позбавити ворога можливості використати матеріальні ресурси завойованих територій – ніби і зрозуміле прагнення радянського командування. Але цей наказ у випадку його виконання прирікав жителів залишених Червоною Армією областей на злидні і навіть голодну смерть. На окупованій території України залишилося не менше 95% населення республіки [2]. І влада повинна була мати це на увазі.

Радянська стратегія спаленої землі складалася з евакуації мільйонів людей і тисяч промислових підприємств, знищення залізничного транспорту і сільськогосподарської техніки, худоби і запасів

зерна, знищення заводських приміщень, житлових і громадських будівель, державних архівів і навіть культурних пам'яток. Як за таких обставин будуть виживати люди, що залишилися на окупованій території, владу зовсім не цікавило. Як і не цікавили жертви серед цивільного населення, що загинули «випадково», коли план тотального нищення матеріальних ресурсів втілювався в життя.

Радянська влада дуже ретельно приховувала правду про те, що відбулося 18 серпня 1941 р. на Південно-Західному фронті, коли при відступі Червоної Армії було прийнято рішення про підрив Дніпрогесу. Підривники не розрахували силу заряду, і отвір, що утворився в греблі, був у п'ять разів більшим за очікуваний. Величезна хвиля змила прибережні села з місцевими жителями. Вона ж зруйнувала понтонні переправи радянських військ. В результаті повені більшість бійців двох загальновійськових армій і кавалерійського корпусу не змогли відступити і попали в полон [3]. Зрозуміло, що план підриву тримався в таємниці, і людей не повідомили заздалегідь, їхньою долею просто знехтували.

Через неготовність до оборонної війни і небажання червоноармійців героїчно гинути, захищаючи ненависний тоталітарний режим, велика їх кількість опинилася в полоні. І це стало великою проблемою для окупаційної влади. Адже мільйони військовополонених потрібно було хоч якось годувати. Всі запаси продовольства були вивезені або знищені радянською владою. Така ж доля спіткала і сільськогосподарську техніку. Якщо селяни ще мали якісь власні припаси, то міське населення і військовополонені страждали від голоду і навіть помирали.

Вирішенням продовольчої проблеми довелось зайнятись окупаційній владі. В 1941-1943 рр. з Німеччини для окупованих східних територій було відправлено 15 тисяч вагонів із сільськогосподарською технікою – тракторами, плугами, косами, генераторами. Завезли навіть худобу для розведення. Загалом же німецька статистика вказує на те, що сільськогосподарська допомога в цей період склала 445 млн. рейхсмарок [4]. Так німці намагались виправити ситуацію. Але ці зусилля були знецінені низькими врожаями, катастрофічною ситуацією з транспортом, нападами партизан і нищенням ними складів з потрібними не лише окупантам, але і мирному населенню продуктами.

Відступаючи, радянська влада спричинила великі руйнування у містах. Перед здачею ворогу Києва спеціальні групи НКВС підірвали вокзал, електростанції, склади палива і продовольства, вивели з ладу водогін. Ціле місто було позбавлене питної води. Як кияни обійдуться в окупації без води і електрики, радянську владу зовсім не цікавило. Сотні будівель радянські диверсанти замінували і підірвали після того, як у місто прийшли німці. Це спричинило велику пожежу. Фотографії зруйнованого Хрещатика не залишають байдужим нікого. Точну кількість киян, загиблих від вогню і під руїнами будинків, порахувати неможливо. Жертв було б іще більше, але німецьким саперам вдалося розмінувати і врятувати багато будівель, приречених комуністичною владою на знищення.

17 листопада 1941 р. Ставка Верховного Головнокомандування передала Військовим Радам армій наказ № 0428, в якому йшлося про спалення та знищення всіх населених пунктів, на відстані 40-60 км вглибину від лінії фронту та на 20-30 км по ліву та праву сторону від доріг, на яких знаходилися ворожі війська [5]. За словами Сталіна, «це мало зробити життя в тилу ворога нестерпним». Для знищення населених пунктів наказувалося використовувати авіацію, артилерію, а також команди розвідників, лижників і партизанських груп, які повинні бути забезпечені пляшками з сумішшю для підпалу. Навряд чи вождь тоді думав про мирне населення, яке в цих містах і селах залишилось без даху над головою, адже не всі жителі були евакуйовані. До людей на окупованих територіях Сталін ставився, як до потенційних зрадників, ворогів народу, про яких турбуватися не було сенсу, тим більше, коли мова йшла про українців.

Особливо такі дії радянських військ завдали деструктивних наслідків у східних і південних регіонах України. Знищували обладнання, турбогенератори, водонапірні вежі, мости, залізниці, автошляхи, продовольчі склади, сільськогосподарську техніку, яку не встигали вивезти. На Півдні України війська НКВС підірвали Криворізьку й Дніпродзержинську ГЕС. Зважаючи на блискавичний наступ німців, у жовтні 1941 року була зруйнована більша частина електрообладнання на Донбасі, затоплені вугільні шахти.

Були підірвані залізниці, мости у Черкасах, Кременчузі, Каневі, Дніпропетровську, Запоріжжі. Лише на Харківському залізничному вузлі і прилеглих до нього ділянках було встановлено 1303 міни уповільненої дії. У результаті цього було пущено під укіс 106 поїздів, висаджено у повітря 9 мостів [6].

У Харкові були зафіксовані факти, коли при відступі радянські війська підпалювали не тільки господарські об'єкти, а й житлові будинки. У східній частині України практично не залишилося таких господарських об'єктів, де не були б проведені демонтаж, підрив та підпали. В Дніпропетровську було

підірвано хлібокомбінат разом з робітниками. Такі приклади можна множити. І все це робили комуністи, тікаючи від ворога. Ось чому можна і доцільно писати не лише про злочини та репресії нацистської окупації, а й про злочини комуністичного режиму щодо своїх власних громадян. Велика кількість загиблих і померлих жителів окупованих територій сталася не тільки через дії ворога, але також в наслідок тактики спаленої землі, що застосувала радянська влада, для якої не існувало питання першорядної цінності людського життя. Зрештою, ця тактика не зупинила ворога, який за рік окупував величезну територію СРСР, де проживало 80 млн. чоловік.

Світова спільнота засуджує подібну політику. В статті 54 доповнення протоколу І Женевської конвенції 1977 р. читаємо наступне: «Забороняється знищувати, вивозити або псувати об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, посіви, худобу, потужності для постачання питної води та її запаси… з метою недопущення їх використання цивільним населенням або протилежною стороною як засобів виживання, незалежно від мотивів – чи то з метою викликати голод серед цивільного осіб, змусити їх до виїзду або з якоїсь іншої причини.» [7]

Тактика випаленої землі абсолютно не враховувала життя людей. Все, що потрібно було для Сталіна – створити ворогу нестерпні умови для життя за будь-яку ціну, що в певній мірі вдалося досягти. Але все скоєне – злочин проти власного народу. Мільйони жертв, зруйновані будинки, заводи, підприємства, важливі споруди та транспортні засоби, люди без води та хліба, все це – спланована владою операція з жорстокою сталінською логікою: ліс рубають – тріски летять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Выступление по радио Председателя Государственного Комитета Обороны И. В. Сталіна 3 июля 1941 года. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://vivovoco.astronet.ru/VV/RARE/OGONYOK/STALIN.HTM
2. Гриневич В. Катастрофа 1941: Україна сказала «ні» сталінізму.» [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIETY/katastrofa_1941_ukrayina_skazala_ni_stalinizmu.html
3. Самоделова С. Диверсия с именем Сталина. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: https://www.mk.ru/editions/daily/article/2008/06/19/35498-diversiya-s-imenem-ctalina.html
4. Walter N. Sanning. Soviet Scorched-Earth Warfare: Facts And Consequences. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.ihr.org/jhr/v06/v06p-91_Sanning.html
5. Приказ Ставки ВГК от 17.11.1941 № 0428. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8_%D0%92%D0%93%D0%9A_%D0%BE%D1%82_17.11.1941_%E2%84%96_428
6. Радянська «тактика випаленої землі» 1941 року. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://territoryterror.org.ua/uk/history/period/?ci_themeid=134
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199

Литус Катерина Віталіївна – студентка групи МР-18б, факультет менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Алла Борисівна Пономаренко –кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail : allapon96@gmail.com

Lytus Kateryna V. – Faculty of Management and Information Security, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Ponomarenko Alla B. –PhD in History, Assistant Professor of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail : allapon96@gmail.com